

הקושר. לשיטת התוס' והרא"ש – לעולם חייב. [לאחר שנה – מדין 'בור המתגלגל', ובדרך הילוכו – מדין 'אש']. ולדעת רש"י והראב"ד (הל' נזקי ממון ב,יא) אינו חייב אלא באופן של תקלה, לאחר שנה, אבל כשהתנגול הזיק בו בזריקה וכדומה – הקושר פטור, שלא נתקל אדם בבורו.

בבאר שיטת רש"י, כתב בה' צבי' שאין לחייב מטעם 'אש' כל שנעשה הנזק מכח בע"ח, שהרי הדליל טפל לתנגול, וההוק מיוחס לתנגול ולא לדליל. ובדומה לכך פרש ר' מאיר שמחה מדווינסק בחידושו להלן כג. אך הוא כתב מטעם אחר, שיטת רש"י (כראשונים בדף גט): שאין חיוב מטעם אש כאשר כח אחר יצר את האש [ואבן סכין ומשא בראש הגג – מדובר שהזיק מכח כובדם בלבד ולא מכח התנופה של הרוח]. ולפי"ז שאלת הגמרא לחייב את בעל הדליל, היא דוקא לאחר שנה, משום בור. וכיו"ב כתב הנצי"ב, שאם הדליל מונח על הקרקע אינו מהווה תקלה, רק כאשר הוא מוגבה ברגל התנגול וכד'. ושאלת הגמרא מדברת כשפשע באופן שהוא בולט ומוגבה שאפשר להיתקל בו.

ולפי"ז דברי התוס' לעיל בדף ו. שבור המתגלגל והזיק בהדי דאזלי, חייב בעל התקלה – אין זה לשיטת רש"י, אך התוס' שם כתבו כן בדעת רש"י.

ונראה שכל שהוא בעל התקלה, חייב בין אם הזיק לאחר שנה בין שהזיק מכח הבע"ח, וכל דברי רש"י הוא בקושר שאינו בעליו. ואפשר שרש"י לשיטתו להלן כב. שאין אדם חייב על אש [כשאינו חצין] שאינה שלו. ואילו התוס' כאן תואמים לדבריהם שם ובדף ג:

לדברי התוספות, 'קשרו' – לאו דוקא, אלא כל שהיה הדליל מוצנע ובא אחד והניחו במקום התורפה (וע' בזה בבית ישי עט). צ"ע לדברי הרמב"ם הג"ל בדין הקושר, האם חייב חצין נזק כמו בשלא שמר, או שמא הקשירה נחשבת ככריית בור ממש.

הצטרפותם של שנים לחיוב – כששנים מהמעורבים בנזק חייבים לשלם, הרי הם מחלקים את תשלום הנזק ביניהם. ובאופן שאחד מהם פטור מחצין נזק [כגון בעל התנגול, בדאדייה אדויי] – הוא משלם רבע נזק, ושותפו – מחלוקת רבי נתן וחכמים אם משלים במקומו את השאר, ובמקרה זה ישלם שלשה רבעים, או אינו משלם אלא חצין, והרבע הנותר – יפסיד הניזק. אולם, כשפשע בעל הדליל בדליל, ובא אחר וקשרו לתנגול, בעל הדליל פטור והקושר חייב, לפי שנסתלקו מעשי ראשון והרי הקושר נחשב ככורה בור חדש (רא"ש. וצריך בירור באופן זה כשהזיק דרך הילוך או בדאדייה, שאין כאן דין 'בור').

דף ב

הערות ובאורים בפשט

'ההוא ברחא'. נקראת כן לפי שהיא קלה לברוח (מובא בנמוקי יוסף).

שמא יש לפרש במשמעות-נלווית את הביטוי 'נחש בריח' (באיוב כו, יג – וכתוב חסר י) – על שם בריחתו.

'אמר אילפא: בהמה ברשות הרבים ופשטה צוארה ואכלה מעל גבי חברתה – חייבת... הכא נמי בקופצת'. הרא"ש פרש (עפ"י הרי"ף, וכן פסק הרמב"ם הל' נזקי ממון ג, י. ודלא כפירש"י, ותוס' להלן כא: ד"ה דאילפא, ובעל המאור): אימתי יש להחשיב בהמה שאכלה מתוך קופה המופשלת, כבחצר הניזק – בקופצת, שהקופה מוגבהת ולא ניתן להגיע לפירות אלא בקפיצה, אבל אם היא נמוכה – נחשב כרשות הרבים ופטורה, לפי שאין לו להניח שם פירות.

וגם דברי אילפא בבהמה שפשטה צוארה – בקופצת בלבד. [ולא משום 'משונה' כדפירש"י, לפי שאין זה שינוי, כמו שאמרו לעיל שדרכה של העז לטפס כדי לאכול (רא"ה וריטב"א). ולדעת רש"י צריך לחלק בין עז לבהמה גסה, או בין טיפוס לקפיצה – ע' פנ"י ושאר מפרשים]. אבל באופן רגיל, כאילו אכלה ברשות הרבים ופטור. (וע"ע בספר המאור ובמלחמות ה' לרמב"ן; נחלת דוד; יד דוד).

[ויש לומר שמכאן הוציא הרי"ף את שיטתו (בריש המסכת) שפטור שן ורגל ברה"ר הוא מטעם 'אורחיה', שהרי טעם זה עצמו מהווה את החילוק שבין קופצת לעומדת כאמור (אמת ליעקב). כמו"כ סברא זו מבוארת בגמרא להלן (כא). בסוגית 'מחורת').

'בעי ר' זירא מתגלגל מהו...' מפשטות דברי רש"י נראה לכאורה שהספק הוא האם יש ללכת אחר מקום לקיחת הפירות, או אחר הנזק בפועל. וכבר הקשו התוס' ושאר מפרשים מכמה סוגיות שמבואר שהולכים אחר מקום הנזק. ועוד צריך באור לשון 'מתגלגל' לפרוש רש"י? וכתב הפני-יהושע שאמנם בהמה שלקחה מרשות אחת והזיקה ברשות אחרת, יש ללכת אחר מקום ההזק (כי על לקיחת הבהמה גרידא אינו מתחייב עדיין), אלא כאן מדובר באופן שהעמיר כולו ברשות אחת,

והיא עומדת ברשות אחרת ותוך כדי אכילתה מגלגלת מעט מעט מהגרעינים אליה אך העמיר בכללותו נשאר במקומו. רק במקרה זה נסתפק ר' זירא שמא יש ללכת אחר מקום העמיר. והראב"ד פירש שהתחילה אכילת ברשות היחיד, ונטלה וגמרה אכילתה ברשות הרבים.

במש"כ שאין חיוב בממונו על הלקיחה בלבד, יש להסתפק בדין בהמה שלקחה דבר מה ונעלם ואין ידוע היכן הוא – האם בעליה חייבים לשלם, שיש לומר שלא חייבה תורה אלא על 'ממון המזיק' ולא על 'ממון הגונב'.

(ואין להוכיח מדברי הרמב"ם בהל' גזילה גבי עבד ושפחה שגנבו, שצריך לטעם ד'שמא יקניטנו', אף כי אינו אלא ממנו – ש"ל אדם הגונב שאני, שהוא מכלל אבות הנויקין. וע"ע במובא לעיל ד.)

ולפי מה שכתב בנתיבות המשפט (רלב סק"י) שהחוטף חפץ מחברו שלא ע"מ לגזולו והולוכו למקום מרוחק הרי זה כמזיק בידים וחייב לשלם דמי החפץ עם הוצאותיו להגיע אליו, לפי"ו אולי יש לחייב בממונו שחטף ואיבד. (העירני על דברי הנתיבות מו"ר הגר"מ פרבשטין שליט"א).

וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א במכתב, זה לשונו: אם איבדתה ממנו ה"ז מזיק גמור ומה לי אכלתה או הזיקתה או איבדתה.

ועדיין לא יצא הספק מלבי שהרי אם באנו לחייבו, לכאורה מטעם 'רגל' הוא, דהיינו אורחיה, והלא הוצרכנו (לעיל ג.) לימוד מיוחד ל'לא מיכליא קרנא' בשן ורגל, והעלמת חפץ הרי לא מסתבר שתחשב ככליונו. ועוד, גם אם נחשיב את פעולת האיבוד כעשיית נזק, הלא האיבוד היה ברשות אחרת, ואין כאן 'בער בשדה אחר'. והרי אין הולכים אחר רשות הלקיחה, אלא אחר רשות ההזק כאמור].

(ע"ב) 'סתם פירות ברשות הרבים אפקורי מפקר להו'. פירוש, שידוע שעלולים להיפסד ומוכן לכך, אבל כל עוד לא נפסדו – שלו הם וחפץ בהם. על כן, מצד אחד הנהגה מן הפירות משלם לו לפי שעדיין הם שלו, מאידך לא נחשב כ'חסר' כי בלבו שאם יתקלקלו – יתקלקלו (מהר"ם, בבאור דברי התוספות. וע' בחדושי הגרש"ק יט).

'הדר בחצר חבירו שלא מדעתו... וכי מה עשה לו ומה חסרו ומה הזיקו'. נקט שלשה ביטויים אלו כנגד שלשת המשניות ששמענו מהם לכאורה חיוב תשלומין לנהגה. ורמז שכאן נעדרות אותן סיבות המחייבות שם; –

במשנת הבית והעלייה הזיקו בשחרוריתא דאשייתא [הגם שלא 'חיסרו' ממש, שהרי אפשר לדור שם כבתחילה, אלא שאין הבית נאה כבתחילה]. במקיף וניקף לא 'הזיקו' אבל גרם לו 'חסרון' בהקיפא יתירא, ובמשנה דידן לא הזיקו ולא חיסרו שהרי סתם פירות ברשות הרבים אפקורי מפקר, ומכל מקום 'עשה לו' דבר שאינו נוח לו שהרי לא הפקירם לגמרי – אבל כאן לא עשה לו כלום, ולא חיסרו בגרימת הוצאות, ולא הזיקו (תורת חיים).

'אלא מכללא אתמר, דתנן נטל אבן... ואמר שמואל: והוא שהניחה על פי ארובה. ויתב רבי אבהו קמיה דר' יוחנן וקאמר משמיה דשמואל: זאת אומרת, הדר...'. הביאו כאן את דברי שמואל שהניחה על פי ארובה, כי לולא דבריו לא היה מקום לדמות לנידון 'זה נהנה וזה לא חסר', שהרי אם קבע האבן בביתו ואינה עומדת בעינה, נחשב הדבר כ'חסר' (פני יהושע).

– יש לשאול על ההשוואה בין הקדש להדיוט, הלא בהדיוט אין איסור הנאה, רק איסור גזל לבדו, משא"כ הקדש שאסור בהנאה, יש לומר בו זה נהנה וזה לא חסר – מעל? ויש להוכיח מכאן כיסוד שיסוד התוספות (בכתובות ל ד"ה זר, והאריכו בזה האחרונים ז"ל) שתשלומי מעילה להקדש יסודם מדין תשלומי גזל, מצד גזלת ההקדש. ועל כן מוכח שאם בהדיוט אינה נחשבת גזלה, הכי נמי בהקדש ייפטר (עפ"י אור שמח שבת א; קהלות יעקב מעילה א, ב. וע"ע בהרחבה בשיעורי הגר"א עזר שליט"א, מז).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

זכמה? רבה אמר דמי עמיר, רבא אמר דמי שעורים בזול...
הדר בחצר חבירו שלא מדעתו... לא צריכא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר,

מאי... אמר ליה: מתניתין היא... אמר רבא: כמה לא חלי ולא מרגיש...'

נחלקו הראשונים ז"ל בחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, שזה לא נהנה (פירוש, הנאת ממון – שיש לו מקום אחר לדור בו) וזה חסר; שיטת התוס' שפטור מלשלם שהרי אין אדם חייב על גרם הפסד לחברו, ואפילו אם גרשו מביתו ונעל דלת בפניו – פטור. אף כאן אין לחייבו על מה שהלה נחסר מחמתו. שיטת הרי"ף ושאר הראשונים שחייב, שכאן שונה הואיל ודר בתוכו אינו דומה לנועל ביתו סתם (וע"ע מחנה אפרים גזילה יא; שער המלך גזילה ג, ד).

הגר"א (בבאורו לשו"ע חו"מ שסו, ו) פירש לשיטת התוס' את המשא ומתן שבגמרא על ההוכחה ממשנתנו; לדעת רמי בר חמא אע"פ שבבהמה שאכלה יש כאן 'חסר', הלא על החסרון הוא פטור, ולכן ניתן לדמות זאת למצב שאינו חסר כלל, שחייב על ההנאה כשלעצמה. ודחה רבא שאין לדמות 'חסר ופטור' ל'לא חסר', שהרי הדר בחצר חברו, כשזה חסר וזה אינו נהנה – פטור (לשיטת התוס') ואף על פי כן אם נהנה – חייב, הרי שההנאה גורמת חיוב כל שיש עמה חסרון, הגם שעל החסרון כשלעצמו אינו חייב.

על דרך זו פרש ר' מאיר שמחה מדווינסק (בחדושי על הש"ס) את מחלוקתם: לדעת רמי בר חמא חיוב תשלום מה שנהנית בא על ההנאה כשלעצמה, ללא קשר עם החסרון, ולשיטתו חייב בעל הבהמה לשלם דמי עמיר ולא דמי שעורים בזול, כי ההנאה נמדדת במה שחסך לעצמו, ולא במה שהפסיד זה. אולם רבא הולך לשיטתו שמשלם דמי שעורים בזול, שלדעתו החיוב בא על אכילת חסרונו של זה [אלא שאם אכלה פירות יקרים יותר, הלא סיבת יקרותם – בשביל האדם, וכאן הלא הבהמה אכלה ולא האדם, לכן משלם לפי מאכלה שלה]. וממילא אמר רבא שאין להוכיח למקום שאינו חסר.

מתוך דבריו יש לכאורה ללמוד, שלרבא דוקא אם אכלה מאכלים יקרים של בני אדם אינו משלם אלא שעורין, אך אם אכלה מאכל בהמה יקר, שסתם בני אדם אינם נוהגים להאכילם לבהמותיהם, אך הם מוזנים ומשביחים אותה יותר, חייב לשלם כהנאתו בהם (בזול) ולא דמי שעורים.

ולולא דבריו יש לחלק בין מעשה אדם שאפשר לחייבו ע"י אותו מעשה שגילה בדעתו דניחא ליה, ובין מעשה בהמתו, שאינו חייב על אכילתה אלא כפי דרכם של בני אדם להאכיל לבהמותיהם.

משיטת התוספות יוצא, ש'חסר' ללא 'נהנה' – פטור. 'נהנה' ולא 'חסר' – נסתפקו בגמרא. 'חסר ונהנה' – ודאי חייב. וכבר עמד בפני יהושע על טעם הדבר, כיצד על כל דבר כשלעצמו – פטור, ובצרוף שניהם יחד, 'חסר' ו'נהנה' – חייב. מה טיבו של צירוף זה?

ופירש שהטעם שנסתפקו לומר 'זה נהנה וזה לא חסר' – פטור, מפני הכלל 'כופין על מדת סדום', שבדיעבד שכבר דר והלה לא חסר כלום, על מה ולמה יתבענו. ולכן כשיש לבעל החצר חסרון בדבר, שוב אין בתביעתו 'מדת סדום' וחוזר דינו של זה להתחייב על שנהנה.

ובזה פירש מה שאמרנו להלן שכשיש לבעל הבית נזק של 'שחרוריתא דאשיתא' – חייב הלה לשלם שהרי זה 'חסר'. ומשמע שחייב לשלם שכר מלא של השכירות, ולא רק מה שמפסיד מחמת השחרורית (וכפי שכתבו התוס' להלן כא. ד"ה ויהיב. וכן דעת הרא"ש ועוד. האריך בשיטות הראשונים בזה, בשער המלך הל' גזילה ג, ט). והטעם, לפי שיש כאן נזק, ואפילו נזק מועט, שוב אין כאן מדת סדום, וכבר ניתן לחייבו על עצם הנאתו. (וע"ע בחדושי הגר"ש שקאפ ז"ל).

עתוס' (בד"ה הא) שאף הנאה מחמת חסרון שהיה בתחילה – מחייב, אע"פ שבעת ההנאה אינו חסר. ואולם יש חולקים על כך – ע' מחנה אפרים הל' גזילה יג.

– מרש"י להלן (סע"ב. ע' שטמ"ק כאן וב"מ צט: ויש שהבינו שיטתו להפך – ע' תה"ד שיו ועוד) משמע שהדר בחצר חברו מדעתו – חייב. והתוס' (כב. ד"ה כהדיוט) חלקו. ואולם גם לשיטתם, יכול הוא לכתחילה למונעו, גם כשהחצר אינה עומדת להשכיר (כמוש"כ בד"ה הא), ואין אומרים בזה 'כופין על מדת סדום', שאם אי אתה אומר כן, אין לך אדם שלא יכוף את חברו (נמוקי יוסף בשם הרמ"ה ועוד ראשונים. וע' טעם נוסף במרדכי, והביאו הרמ"א חו"מ שסג, ו. וע"ש בפתחי תשובה).

ואולם הראב"ה (מובא במרדכי כאן) חולק על רוב הראשונים, וסובר שאף לכתחילה אפשר לכופו לכך שידור הלה בחצרו, בדלא קיימא לאגרא.

ענינים וטעמים

'אמר ליה: לכי תשמש לי. שקל סודריה כרך ליה, אמר ליה...'. רצה שיראה בעצמו, על ידי שימוש קל, שהוא תלמידו וצריך אליו לאותו דבר (עפ"י מהר"ץ חיות. וע' תורת חיים).

יש מי ששאל, הלא רב חסדא היה רבו וחמיו של רמי בר חמא (ע' ב"ב יב; סוכה כט; ברכות כו; יבמות לד)? – אלא ודאי דרך צחות אמר לו כן (יד דוד לר"ד זינצהיים. וע"ע הגהות מיימוניות ומשנה למלך (עבדים ג,ח) ועוד, בענין השתמשות בכח. וע"ע עיני כל חי לר"ח פאלאג'י; פתח עינים להרחיד"א).

וכן בחדושי הגר"ר בענגיס (ח"ב מב,ב) הסביר כעין זה, ודקדק בלשון חז"ל 'לכי תשמש לי' ולא 'לכי תשמשני', והביא דוגמאות מכמה מקומות, בלשון תורה ובלשון חכמים, שלשון זו מורה על יחס חיצוני, אקראי [כמו 'יחבק לו' 'זיגשק לו' דלבן. ע"ש שיישב והסביר בזה כמה ענינים]. אף כאן 'לא היה מכויץ כלל שרב חסדא הכהן חותנו ורבו ישמש אותו, שבאם לכך נתכוין היה אומר לו 'לכי תשמשני' בלשון שהפועל דבק אל הכינוי, אבל הכונה היתה רק בלשון צחות, כאומר הראני לפניך כאילו אתה משמש לי, למען תהיה למוכרת שלמד ממנו זה הדבר. והלא כן מוכח גם מעצם השימוש מה שקיפל לו הסודר'. וע"ש באור נוסף ע"ד צחות.

וזה לשון רבי שמעון שקאפ ז"ל, בתוך הקדמתו לספרו שערי ישר:

'שמעתי דבר נאה ומתקבל בשם גיסי המנוח הרה"ג מוה"ר שלמה זלמן בהר"ר קלמן אבעל מטעלו, בהא דמסופר בגמרא ב"ק בסוגיא דזה נהנה וזה לא חסר, דרב חסדא בעי מרמי בר חמא, והשיב לו 'לכי תשמש לי', שקל סודרא כך ליה. דבהשקפה ראשונה מתמיה, וביאר הרב הנ"ל שהענין הוא שבדבר שצריך עיון ויגיעה תלוי עיקר הדבר אם המתלמד מאמין במעלת המלמד, או אם לא יבין בראשונה, יתלה החסרון בעצמו ויוסיף אומץ ליגע את עצמו ואז יבין באחרונה, אבל אם דברי המלמד קלים בעיניו ולא שוה לו להתאמץ לעמול בהם, אז אם לא יקבל הדברים במשקל הראשון, יניחם או יבטלם בלבו ודיו, ולכן כאשר ידע רמב"ח את עומק הענין שרצה ללמדו, לא רצה ללמדו עד שיתאמת לו שרב חסדא משתוקק להתלמד ממנו כתלמיד מרב, ולכן לא למדו הדבר עד שישמש אותו כתלמיד לרב, ודפח"ח'. עד כאן לשונו.

דף כא

'תרתיה?! – הא דקיימא לאגרא הא דלא קיימא לאגרא'. הראשונים פרוש שאף על פי שיש לחלק בין המקרים שהרי כששכר בית מראובן ונמצא של שמעון, הלא גילה דעתו שנוח לו בהוצאה זו שהרי שכרו, לא כן כשדר סתם – אעפ"כ מקשה הגמרא היות ולא כיוון לשכור ולשלם אלא לראובן ולא לשמעון, הרי זה ככל אדם שדר בחצר חברו שלא מדעתו (נמוקי יוסף בשם הרמ"ה; שטמ"ק).

ויש מהאחרונים שהסבירו הדבר בדרך זו: בשילומו את דמי השכירות לא גילה דעתו אלא שמוכן להוציא באופן שיהא לו בעלות מסוימת על הבית, שהרי שכרו, אך באופן שלא יהא קנוי לו כלל, רק שיהנה מהדירה ללא זכות שליטה ובעלות – לא גילה דעתו כלל. [משא"כ במקומות שמועיל גילוי דעת (עתוס) לעיל כ:; שם יש גילוי-דעת על הוצאה כספית עבור ההנאה עצמה, ללא זכות בעלות] (אור שמח הל' גוילה ג,ט; קהלות יעקב יח,א).

ואפילו אם כבר שילם לראובן והוברר שאינו שלו, מוציאים ממנו ומחזירים לו (הרמ"ה ועוד, מובא בנמו"י). והרשב"א נסתפק בדבר, שמא באופן ששילם נותנים דמי שכירותו לשמעון בעל הבית.

'לדידי חזי ליה ומנגח כי תורא'. כתב הרמ"ה ז"ל שעל העש המרקיב את העצים ואת הקורות והקירות אמר יוכת שער. ודבר גוזמא אמר שראה שהפסיד בבית הפסד גדול כאילו היה שור נגח מנגח בתקרת הבית ובקירותיו (מובא בנמוקי יוסף).

'אמר רב: ובמחזרת. ושמואל אמר אפילו מחזרת נמי פטור... איכא דאמרי מחזרת כולי עלמא לא פליגי...'. פירוש, הרחבה היא מקום רחב ידיים שעוברים ושבים שם. צדי הרחבה – מקום מוגבה ונבדל מן הרחבה (תוס'). צדי הרחבה סמוכים הם לחצרות, לפתחי הבתים או לחנויות. ונחלקו רב ושמואל בבהמה המחזרת (=מפנה, מסבבת) ראשה ואוכלת מצדי הרחבה, האם בעליה חייב או פטור. ופרשו התוספות את צדדי השאלה: לפי שיש רשות לכל אדם להניח פירותיו כנגד פתחו בצדי הרחבה, לכן לדעת רב נחשב מקום זה לחצר הניזק. ולשמואל – כל שיכולה בהמה עומדת ברשות הרבים להחזיר ראשה לשם ולאכול – פטור, אלא אם כן היו הפירות במקום שצריכה לילך ולעמוד בצדי הרחבה.

ול'איכא דאמרי' לא נחלקו על מחזרת שחייב. על מה נחלקו, על שטח פרטי הסמוך לרה"ר, שהרשה את בני רה"ר להכנס בו [כל זמן שאין מניח שם פירות – תוס'], ושטח שם פירות (פשוט).